

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ

mgr Agnieszki Długosz-Pysz

pt.: *Zachowania informacyjne użytkowników spuścizn archiwalnych.*

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska p. Agnieszki Długosz-Pysz liczy 225 stron, w tym bibliografia, spis ilustracji, indeks nazwisk oraz aneks ilustrujący dwa schematy układów materiałów spuścizny oraz formularz scenariusza wywiadu zawierający zasadnicze i pomocnicze pytania, wykorzystany przez Autorkę podczas badań własnych. Praca składa się z dwóch zasadniczych części, teoretycznej i badawczej. Całość rozważań Autorka zawarła w pięciu rozdziałach poprzedzonych wstępem i zakończonych wnioskami o charakterze uogólniającym. Trzy pierwsze rozdziały odniesiono w kolejności do problemów terminologicznych, uporządkowano wiedzę na temat badań nad zachowaniami informacyjnymi w świetle teorii i modeli informatologicznych, omówiono stan badań nad zachowaniami informacyjnymi użytkowników archiwów i spuścizn. Część teoretyczną rozprawy kończą przemyślenia na temat modelu zachowań informacyjnych Natalyi Godbold i sposobu wykorzystania tego modelu w badaniach własnych nad użytkownikami spuścizn archiwalnych. Druga część pracy, czyli głównie rozdział 5 zawiera charakterystykę badań empirycznych, omówienie wyników badań oraz ich interpretację. Struktura pracy jest spójna, bowiem Autorka zachowała równowagę pomiędzy częścią teoretyczną i badawczą. Obie części są porównywalne pod względem objętości. Kompozycja pracy jest dobrze przemyślana, każdy rozdział jest potrzebny i dobrze ulokowany, a tytuł jest zgodny z zakresem tematycznym rozprawy.

Po wnioskach p. Agnieszka Długosz-Pysz zamieściła bibliografię liczącą łącznie z aktami prawnymi 242 pozycje, w tym ok. 50% (tj. 113 pozycje) w języku angielskim, autorstwa najbardziej znaczących badaczy zajmujących się szeroko rozumianymi problemami zarządzania informacją, takich jak: Carla Basili, Marcia Bates, Nicholas Belkin, Elfreda Chatman, Brenda Dervin, Wendy Duff, David Ellis, Sanda Erdelez, Karen Fisher, Natalya Godbold, Birger Hjørland, Carol Kuhlthau, Reijo Savolainen, Jeremy Shapiro, Shelley Hughes, Kirsty Williamson, Tom Wilson czy Elizabeth Yakel. Zgromadzona imponująca literatura przedmiotu wykorzystana właściwie pozwoliła Autorce na wyczerpujące omówienie stanu badań nad analizowanym przedmiotem. Ponadto praca została zaopatrzona w liczne przypisy, których zdecydowana większość (416 z 448) uzupełnia tekst rozważań

teoretycznych. Autorka wykorzystała bogaty materiał, poddany wcześniej procesowi wartościowania, co wskazuje na Jej rzetelność badawczą i skrupulatność w doborze literatury.

Praca napisana jest doskonałą polszczyzną. Sporadycznie natknąć się można wyłącznie na tzw. „literówki” (s. 2,44,50,72,90,92,108,111,122,142,143,173). Wywód prowadzony jest w sposób logiczny, zrozumiały i przystępny dla specjalistów zajmujących się także dyscyplinami odległymi od bibliologii i informatologii. Po opublikowaniu praca ta będzie stanowić, według mojej opinii, podstawowy podręcznik dla studentów archiwistyki i bibliotekoznawstwa oraz doskonały przewodnik (pomoc archiwalną) dla badaczy podejmujących się penetracji wybranych spuścizn historycznych.

Podjęty temat dotyczy z jednej strony obszaru badań informatologicznych, do których należy problematyka zachowań informacyjnych, z drugiej - obszaru badań bibliologicznych obejmujących zagadnienie korzystania ze źródeł informacji, w tym wypadku historycznych. Sam wybór tematu jest trafny nie tylko ze względu na możliwość adaptacji modelu zachowań informacyjnych Natali Godbold do badań użytkowników spuścizn archiwalnych, ale ze względu na lukę, jaka istnieje w literaturze przedmiotu dotyczącą użytkowników materiałów archiwalnych powstania prywatnej. Autorka zalicza do niej pomijanie badań nad zjawiskiem barier informacyjnych napotykanym w środowisku archiwalnym oraz badań nad kompetencjami informacyjnymi osób korzystających z zasobu archiwalnego, a także nie uwzględnianie w badaniach wyselekcjonowanych grup użytkowników spuścizn. Zwraca też uwagę, że w wykorzystywanych w badaniach modelach zachowań informacyjnych nie ma miejsca na analizę cech sytuacji problemowej, w ramach której działają użytkownicy materiałów archiwalnych i tym samym nie ukazuje się uwarunkowań analizowanych zachowań, a także nie uwzględnia się zjawiska redefiniowania luk poznawczych w związku z włączaniem nowych informacji w struktury wiedzy jednostki.

Istotnym walorem teoretycznej części rozprawy jest:

- uporządkowanie terminologii związanej ze spuściznami jako materiałami archiwalnymi,
- porównanie istniejących typologii rzeczywistych i potencjalnych użytkowników materiałów archiwalnych i spuścizn,
- ukazanie wzajemnych relacji pomiędzy funkcjonującymi w literaturze światowej modelami zachowań informacyjnych użytkowników i odniesienie ich do użytkowników spuścizn (szczególnie modeli wypracowanych przez informatologię uwzględniających kontekst tych zachowań i zmiany w przebiegu podejmowanych działań w trakcie przezwyciężania sytuacji problemowej),

- usystematyzowanie poglądów badaczy polskich i zagranicznych zajmujących się zachowaniami informacyjnymi i wskazanie w tym obszarze tematów podejmowanych sporadycznie,
- włączenie czynników warunkujących zachowania informacyjne, takich jak kompetencje informacyjne i bariery informacyjne, do badań nad użytkownikami spuścizn,
- ukazanie problemów związanych z opracowaniem spuścizn wynikających m.in. z braku ogólnopolskich standardów respektowanych przez placówki gromadzące takie zbiory, z braku ustaleń dotyczących wymaganego czasu, aby zespoły o powołaniu prywatnej mogły być udostępnione, z odmiennego ich opracowania przez archiwa i biblioteki, z braku internetowych postaci inwentarzy spuścizn itd.

Cennym wkładem do badań nad zachowaniami informacyjnymi użytkowników spuścizn jest zatem nie tylko usystematyzowanie wiedzy na temat modeli badań nad tymi zachowaniami, ale wskazanie perspektywy badawczej wynikającej z obrania określonego modelu i konsekwencji wynikających z przyjęcia konkretnego rozwiązania dla projektowanego systemu informacyjnego. Głównie w kontekście traktowania zachowań informacyjnych związanych z gromadzeniem informacji, jej wyszukiwaniem, selekcjonowaniem, opracowaniem, ewaluacją itd. jako odrębnych (wymiernych) fragmentów całości, a nie jako procesu, w którym zakres czynności związanych z uświadomieniem sobie luki informacyjnej, sposobami jej wypełniania, wykorzystaniem i oceną informacji ciągle ewoluuje, granice tych działań są płynne i trudno je jednoznacznie zdefiniować. Stąd nawiązanie do koncepcji *sense-making* wypracowanej przez Brendę Dervin. Doktorantka szczególnie starannie opisała w/w koncepcję, aby móc zakwestionować sposób opisu zachowań informacyjnych w sposób algorytmiczny, wynikający z ustalonej procedury realizacji kolejnych etapów procesu informacyjnego. Zaproponowała wykorzystać podejście *sense-making* do dokonywania charakterystyki sytuacji problemowych, w ramach których użytkownicy podejmują poszukiwania informacji w spuściznach. Nawiązanie do koncepcji, w której użytkownik informacji odczuwa stałą potrzebę nadawania sensu rzeczywistości pełnej luk, przekraczania napotkanych luk, pokonywania ich dzięki budowaniu mostów jest widoczne w wypracowanym przez Autorkę modelu zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn. Jest on opisany w drugiej części pracy doktorskiej, określonej przeze mnie jako część badawcza.

Autorka za podstawowy cel pracy doktorskiej uczyniła zatem rozpoznanie i wyjaśnienie z perspektywy informatologicznej przebiegu kwerendy archiwalnej w spuściznach archiwalnych. Podjęła trud analizy kontekstu, w ramach którego działają osoby

korzystające ze spuścizn, dzięki czemu wyłoniła czynniki oddziałujące na zachowania informacyjne towarzyszące rozwiązywaniu sytuacji problemowej. Czynniki te podzieliła zgodnie z typologią T. Wilsona z 1996 roku. Następnie przystąpiła do interpretacji sytuacji użytkowników źródeł historycznych zgodnie z adoptowanym modelem N. Godbold. Ponadto zastosowana w badaniach metoda *sense-making* pozwoliła Autorce rozpatrywać zachowania informacyjne z perspektywy użytkownika. Wyniki przeprowadzonych badań unaocznily także, że cechy indywidualne użytkowników spuścizn są ściśle zespolone z ich zachowaniami informacyjnymi. Przyjęcie takiej optyki stworzyło możliwość zaproponowania placówkom archiwalnym i bibliotecznym praktycznych rozwiązań problemów związanych z korzystaniem ze spuścizn archiwalnych i wykorzystania ich do projektowania usług informacyjnych adresowanych do specyficznych grup użytkowników informacji archiwalnej. Wnioski z badań mogą także poszerzać wiedzę na temat użyteczności spuścizn jako źródeł informacji na różnych etapach pracy badawczej.

Podsumowując, wkład Autorki do rozwoju dyscypliny jaką jest informatologia związany jest z głównie z obsługą użytkowników materiałów archiwalnych o powrocie do prywatnej. Istotnym walorem empirycznej części rozprawy jest także:

- ukazanie informatologii jako interdyscyplinarnej nauki o informacji dzięki zastosowaniu paradygmatu interpretatywnego,
- zaprojektowanie nowego, oryginalnego podejścia teoretycznego i metodologicznego do badań zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn archiwalnych,
- stworzenie autorskiego narzędzia (w oparciu o adaptację modelu zachowań informacyjnych Natalii Godbold) do badań zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn,
- wykorzystanie metod jakościowych w badaniach nad zachowaniami informacyjnymi,
- wyeksponowanie znaczenia edukacji informacyjnej poprzez wzbogacenie wiedzy o użytkownikach dokumentów archiwalnych powrocie do prywatnej i wskazanie znaczenia tej edukacji jako jednej z ważnych form działalności placówek archiwalnych,
- wykorzystania wiedzy na temat zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn do projektowania usług informacyjnych.

Metodologicznie nie można zarzucić Autorce żadnych usterek. Konsekwentnie, zgodnie z dostosowanym do potrzeb własnego badania modelem Godbold, zanalizowała tzw. koło zachowań informacyjnych (wypełnianie luki, zmniejszanie luki, pomijanie luki), odnosząc się do wiedzy pozaźródłowej, źródłoznawczej i kompetencji informacyjnych użytkowników spuścizn na etapie rozpoczęcia i zakończenia procesu poszukiwania informacji. Ponadto wszystkie działania osadzone zostały przez Nią w kontekście, na który

składają się zmienne ułatwiające lub utrudniające rozwiązanie problemu (związane z osobą użytkownika, interpersonalne i środowiskowe).

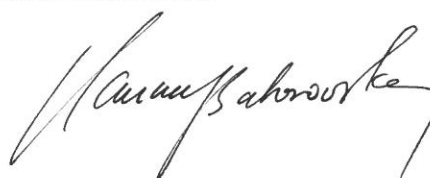
Należy jednak stwierdzić, że przedstawione w pracy badania zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn są właściwie badaniami zachowań informacyjnych osób tworzących bazę źródłową do własnych badań, a spuścizny stanowią w nich jedno z wielu wykorzystywanych źródeł. Pełen obraz tych zachowań zapewniłyby dopiero badania poszerzone o analizę wykorzystania innych typów dokumentów archiwalnych lub analizę grup użytkowników zróżnicowanych ze względu na posiadane kompetencje informacyjne (np. o dużym doświadczeniu w prowadzeniu poszukiwań archiwalnych i początkujących w tym zakresie). Dlatego sugestia Autorki odnośnie podjęcia badań nad ustaleniem stopnia wykorzystania poszczególnych źródeł informacji (w tym spuścizn) i ustalenia ich użyteczności na różnych etapach badań historycznych, z perspektywy użytkownika, wydaje się cenna i warta dalszego trudu badawczego.

Oceniana praca doktorska stanowi lekturę interesującą, pouczającą i wnoszącą nowe ustalenia. Czytając ją można jednak Autorce zaproponować wzbogacenie rozważań nad zachowaniami informacyjnymi analizowanej grupy użytkowników, refleksją na temat kultury dokumentacyjnej potencjalnych klientów archiwów. W tym kontekście inspirujące przemyślenia zawarte są w książce Wandy Krystyny Roman pt.: *Współczesna kultura dokumentacyjna*, w której do najważniejszych składników tej kultury zalicza się między innymi wiedzę na temat dokumentów, świadomość ich funkcji społecznej i kulturowej, umiejętności w doborze i wykorzystaniu metod zarządzania dokumentacją oraz tzw. przepływy komunikacyjne odnoszące się do kompetencji informacyjnych oraz znajomości istnienia oraz pokonywania barier informacyjnych. Uczestnictwo w kulturze dokumentacyjnej polega według W.K. Roman nie tylko na „konsumowaniu” jej wytworów i usług, ale poszerzaniu świadomości informacyjnej w zakresie zwiększenia zasobu informacji i jego wewnętrznego uporządkowania. A to wymaga od użytkowników materiałów archiwalnych wykształcenia prawidłowych postaw i systemu wartości, wpływających na kształtowanie dojrzałych zachowań informacyjnych. Autorka wspomnianej książki wskazuje, że zachowania informacyjne użytkowników materiałów archiwalnych stają się w społeczeństwie informacyjnym tożsame z zachowaniami użytkowników funkcjonujących w środowisku sieciowym i określa współczesną kulturę dokumentacyjną jako „interaktywną i podatną na wiele nowych trendów związanych z koniecznością i nieodwracalną obecnością w sieci internetowej”. Dlatego twórcy i użytkownicy kultury dokumentacyjnej muszą posiadać wiedzę, umiejętności i kompetencje, które nabywa się wraz z alfabetyzacją informacyjną.

Istotę tych kompetencji W.K. Roman upatruje w gotowości do tworzenia dokumentów i zarządzania procesami i systemami dokumentacyjnymi. Dostrzega też konieczność poszerzenia przez archiwistykę jako naukę obszaru badań, zwracając na ściśle jej związki z kulturą informacyjną. Kultura informacyjna ma zatem różne „odsłony” w różnych informacyjnych światach, a jednym z nich jest świat użytkowników spuścizn archiwalnych. Jak konkluduje Barbara Kamińska-Czubala w książce o zachowaniach informacyjnych specyficznej grupy użytkowników, jaką są przedstawiciele pokolenia Y, „rozwijanie kultury informacyjnej i kompetencji informacyjnych ma sens tylko w stosunku do danego informacyjnego świata” i jego przedstawicieli. Dlatego poznanie ich preferencji, nawyków, sposobów działania, zweryfikowane w sposób naukowy, stanowi podstawę działania instytucji obsługujących różne grupy użytkowników informacji, takich jak archiwa, biblioteki, muzea. W tym kontekście praca doktorska p. Agnieszki Długosz-Pysz doskonale wypełnia lukę istniejącą w literaturze polskiej, jaką jest brak publikacji na temat zachowań informacyjnych użytkowników dokumentów o powołaniu prywatnej.

Praca doktorska mgr Agnieszki Długosz-Pysz odznacza się znacznymi walorami naukowymi i całkowicie spełnia wymagania stawiane dysertacjom doktorskim. W tym stanie rzeczy zasługuje ona na zaakceptowanie, w następstwie czego Autorka kwalifikuje się w pełni do dopuszczenia do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Hanna Batorowska



Kraków, 9 września 2015 r.